Online Journal of Art and Design
volume 9, issue 2, April 2021

Kitleleri Barındırmak ve Yeni Konut Kültürü: Yeni Frankfurt Konut Programı, 1925-1931

Emel Cantürk Akyıldız
Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kocaeli
emel.canturk@gmail.com

ÖZET
I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa, sosyal demokrat yönetimlerin iktidarda bulunduğu Almanya, Avusturya ve Hollanda gibi ülkeler başta olmak üzere, ayrıcalıklı olmayan sınıfların konut ihtiyacının karşılanması amacıyla sosyal konut programlarının gerçekleştirilmesine tanık olmuştur. Bu konut programlarının en kapsamlı uygulamalarından biri Frankfurt'ta Ernst May öncülüğünde gerçekleştirilen *Das Neue Frankfurt* (Yeni Frankfurt) sosyal konut programıdır. Düşük gelirlilere konut sağlanması amacıyla, 1925 yılında başlayan ve 1931 yılında sonlanan program kapsamında, Ernst May ve ekibi, sayısı yaklaşık 15.000'i bulan konut birimi tasarlamış ve inşa etmiştir. Sonunda program, sürekli artan konut ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmışsa da modern mimarlığın temel ilkeleri haline gelmiş standartlaşma, rasyonelleşme ve işlevsellik ilkelerinin, konut tasarımında en uç noktada araştırıldığı ve uygulandığı önemli mimari deneyler olarak, modern konut mimarlığını etkilemiştir. Çalışmada, Das Neue Frankfurt projesinin modern insanın barınma sorununa verdiği cevaplar, *işlevsellik, rasyonelleşme, standartlaşma, seri-üretim ve minimum konut* kavramları üzerinden hem yerleşme ölçeğinde hem de konut birimi ölçeğinde ele alınmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: sosyal konut, toplu konut, standartlaşma, rasyonalizasyon, minimum konut, siedlung.

Housing the Masses and the New Housing Culture: New Frankfurt Housing Programme, 1925-1931

ABSTRACT
In the post-war period, European cities – especially in countries such as Germany, Austria and the Netherlands, where social democratic governments were in power – witnessed the realization of social housing programs in order to meet the housing needs of non-privileged classes. One of the most comprehensive applications of these housing programs was *Das Neue Frankfurt* (New Frankfurt) social housing program, led by Ernst May in Frankfurt. Within the scope of the program that started in 1925 and ended in 1931, Ernst May and his team designed and built approximately 15,000 housing units in order to provide housing for low-income residents. In the end, although the program was insufficient to meet the ever-increasing housing need, these projects have influenced modern residential architecture as being important architectural experiments in which he basic principles of modern architecture - standardization, rationalization and functionality – has been researched and realized. In this paper, the responses of the *Das Neue Frankfurt* to the problem of housing of the modern people were discussed both on the scale of settlement and the scale of housing unit through the concepts of functionality, rationalization, standardization, mass-production and minimum housing.

Keywords: social housing, mass housing, standardization, rationalization, minimum housing, siedlung.

1. GİRİŞ: YENİ NESNELCİLİK VE WEİMAR ALMANYA'SINDA SOSYAL KONUT PROGRAMLARI

1920'li yıllarda Almanya'nın kültürel ortamı, bütün görsel sanatlarla birlikte özellikle de resimde çarpıcı bir yönelim değişikliğine işaret eder. *Neue Sachlichkeit* (Yeni Nesnelcilik) olarak adlandırılan bu hareket, tasarım ve sanat disiplinlerin tüm alanlarında yeni bir "gerçekçilik" anlayışının göstergesiydi. Kişisel dışavuruma yer vermemesi, olaylar ve olguları "nesnel" bir bakış açısıyla yansıtması açısından *Neue Sachlichkeit*, ekspresyonizme bir tür karşı çıkışı (Michalsk, 2003), daha geniş anlamda ise, savaşın getirdiği toplumsal yıkımlar karşısında takınılan genel bir politik tavrı tanımlıyor. Hiç kuşkusuz dönemin toplumsal koşulları, sanatçıları siyasal, toplumsal ve ahlaksal bir bilinçle hareket etmeye itmişti.

"Yeni Nesnelcilik" terimi, resim sanatı bağlamında, ilk kez Gustav Hartlaub tarafından, 1925 yılında Almanya'da Mannheim Sergi Evi'nde açılan serginin toplumsal konuların gerçekçi bir üslupla ifadesine dayanan genel eğilimini tanımlamak için kullanılmıştır (Crockett, 1999; Frampton, 1996). Terimin mimari bağlamda kullanılışına ise, Hartlaub'tan çok önce, Hermann Muthesius'un 1897 ile 1903 yılları arasında *Dekorative Kunst* dergisinde yayınlanan makalelerinde rastlanıyor. Muthesius *Sachlichkeit* terimini, "endüstriyel toplumun reformuna yönelen nesnelere yönelik objektif ve işlevselci bir tutumu" tanımlamak için kullanıyordu (Frampton, 1996: 130). Bu tutum, *Deutscher Werkbund*'un (Alman Sanatlar ve Zanaatlar Derneği) programının da özünü oluşturmuştur. Muthesius'a göre, "mimarlık, ancak standartlaşma sayesinde kültürün uyum içinde taşımış olduğu evrensel anlamını yeniden kazanabilirdi" (Muthesius, 1991: 16). 1930'lu yıllara gelindiğinde, Yeni Nesnelcilik kavramı mimari bağlamda, yeni nesnel ve açıkça "sosyalist" bir tutumu belirtmek için yaygın olarak kullanılmaya başlamıştı (Frampton, 1996).

Weimar Almanya'sında 1924 yılından itibaren Sosyal Demokrat Parti tarafından uygulamaya konan sosyal konut programları, bu yeni nesnel ve sosyalist tutum ile doğrudan ilişkiliydi (Frampton, 1996). I. Dünya Savaşı sonrasında, pek çok Alman kenti, hızlı nüfus artışı ve konut yetersizliği gibi problemlerle karşı karşıya kalmıştı. Konut sıkıntısı öyle boyutlara ulaşmıştı ki, *mietskasernen* olarak adlandırılan askeri kışlalar bile, konut olarak kullanılmak üzere dönüştürülmüştü (Mulin, 1977). Savaş bitiminden 1923 yılının sonuna kadar giderek artan enflasyon, konut yatırımları için kaynak ayrılmasını imkânsız hale getirince konut sorunu bu süre zarfında çözümsüz kaldı.

1924 yılında enflasyonun önüne geçilmesi ve yasal düzenlemelerde yapılan değişiklikler, yeni konut inşaatlarına finansman sağlanmasını ve belediyeler tarafından sosyal konut programlarının başlatılmasını mümkün kıldı. 1924 yılında mevcut konut kiralarına %15 oranında vergi getirilmesini kapsayan *Hauszinssteuer* Yasası kapsamında, %15'lik vergi belediyelerin fonlarına aktarılacak, böylelikle belediyelerin istihdam ettiği kâr amacı gütmeyen konut kooperatifleri ucuz konut inşaatı yapabilecekti (Mumford, 2002; Mulin, 1977). 1924-1930 yılları arasında Almanya genelinde 1.650.000 yeni konut birimi inşa edilmiş (Mulin, 1977); sosyal konutlar, iki savaş arası dönemde Almanya'da inşa edilen toplum konut sayısının yarısına yakın bir oranı oluşturmuştur (Diefendorf, 1993). Dönemin tanımış mimarları, belediyeler tarafından başlatılan bu kapsamlı sosyal konut programlarını gerçekleştirmekte görevlendirilmişlerdir. Celle'de Otto Haesler, Breslau'da Max Berg, Hamburg'da Fritz Schumacher, Frankfurt'ta Ernst May ve Berlin'de de Otto Wagner'in (Colquhoun, 2002), çoğunlukla kentlerin çeperlerinde inşa ettikleri *siedlung* adı verilen yeni konut yerleşmeleri, alternatif bir kentsel toplu konut modeli oluşturmuştur.

Weimar Cumhuriyeti'nin sosyal konut programlarından en kapsamlılarından biri de 1925-1931 yılları arasında Frankfurt'ta gerçekleştirilen "Yeni Frankfurt" (*Das Neue Frankfurt*) programı olmuştur. Ernst May, dönemin belediye başkanı Ludwig Landmann tarafından, 1 Eylül 1925 yılında "Yeni Frankfurt"u inşa etmek üzere, finansman, uygulama ve denetleme aşamalarının hepsini kapsayan geniş yetkilerle donatılmış olarak konut ve şehir planlama bölümü başkanı (*Stadbaurat*) olarak atandı. Frankfurt'un artan konut ihtiyacının karşılanması için hazırlanan konut programı kapsamında, Ernst May ve ekibi beş yıl gibi

kısa bir süre içerisinde, yaklaşık 15,000 konut birimi içeren, yirmi altı konut yerleşmesi tasarladı ve inşa etti. Bu sayı, o dönemde şehirde inşa edilen toplam konut sayısının yüzde doksanından fazlaydı (Frampton, 1996; Mulin, 1977). Her 1000 kişi için 20,4 konutun inşa edildiği Frankfurt, Berlin dışında, bütün Alman kentleri arasındaki en yoğun inşaat faaliyetine sahipti (Mulin, 1977; Henderson, 2010).

Frankfurt'ta inşa edilen *siedlung*'lardan tamamına yakını Ernst May'in ofisinde tasarlanmış, Max Cetto, Martin Elsässer, Walter Gropius, Ferdinand Kramer, Adolf Meyer, Margarete Schütte-Lihotzky ve Mart Stam'in de aralarında bulunduğu mimarlar, bu projelerin tasarımlarında yer almışlardı. Bu projelerin modern insanın barınma sorununa ürettiği yenilikçi çözümler, konut tasarımında norm ve standartları belirlemiş, minimum konut (*existenzminimum*), May sistemi, Frankfurt mutfağı, vb. geniş bir mimari terminoloji üretmiştir. Yeni Frankfurt projesi, daha çok insana daha çok konut sağlamak gibi bir "toplumsal görevi" gerçekleştirmenin yanı sıra, modern mimarlığın yeni gündeminin, yeni toplumun konutlarının nasıl olması gerektiğinin sorusuna verilen cevapların, konut tasarımında ve inşaatında *işlevsellik*, *standartlaşma* ve *rasyonellik* ideallerinin somutlaştığı önemli bir mimari deney olarak görülmelidir. Başka bir deyişle, yeni kentli-modern insan için yeni bir "yaşam biçiminin" (*wohnkultur*) tasarlanması ve konutta modernleşme adına atılan önemli bir adım.

2. BAHÇE-ŞEHİRDEN *SİEDLUNG*'A: KONUT YERLEŞMELERİNDE STANDARTLAŞMA VE RASYONALİZASYON

19. yüzyılda sanayi toplumlarının en önemli sorunu haline gelen konut sorunu, 20. yüzyıl başında inşaat ölçeğinde bir sıçramaya yol açmış ve tek konut üretiminin yerini bütünü tek seferde tasarlanan ve yapılan toplu konut yerleşmeleri almıştı. Yüzyıl boyunca toplu konut tasarımında ortaya çıkan iki ana eğilim ise, (1) "büyük şehir" ölçeğini parçalar halinde şehir dışına taşımak ve (2) bahçeli evlerin yan yana gelmesiyle oluşan düşük yoğunluklu "bahçe-şehirler" inşa etmekti (Bilgin, 2000).

Frankfurt'ta inşa edilen "uydu-yerleşimler", savaş-öncesi dönemim bahçe-şehirleri gibi, çoğunlukla şehrin çeperlerinde inşa edilmişlerdi. Planlama stratejisi temelde Raymond Unwin'in bahçe-şehir modeline dayanıyordu (Mumford, 2002; Colquhoun, 2002), ancak, hem savaş öncesi bahçe-şehirlerin gevşek peyzajına kıyasla daha yüksek yoğunluklara sahiptiler, hem de kır evleri mimarisinin yerini genellikle dört-beş katlı konut bloklarının ve sıra evlerin, düz çatılı ve *Neue Sachlichkeit*'a uygun estetiği almıştı. Erken dönem *siedlung*'lardan Bruchfeldstarsse, düz çatıları, zikzak vaziyet planı, geniş renk bantları ve havuzu ile kentin geleneksel konut dokusundan kopuşu temsil ediyordu (Mulin, 1977). Aynı şekilde Hellerhof'ta da Mart Stam'in tasarladığı konut blokları, büyük pencere açıklıkları ve balkonlarıyla, beyaz ve süslemesiz kütleleriyle, hemen yanında yer alan 1901 tarihli konut bloklarıyla büyük bir tezat oluşturuyordu (Görsel 1, 2).

Görsel 1. Siedlung Bruchfeldstarsse

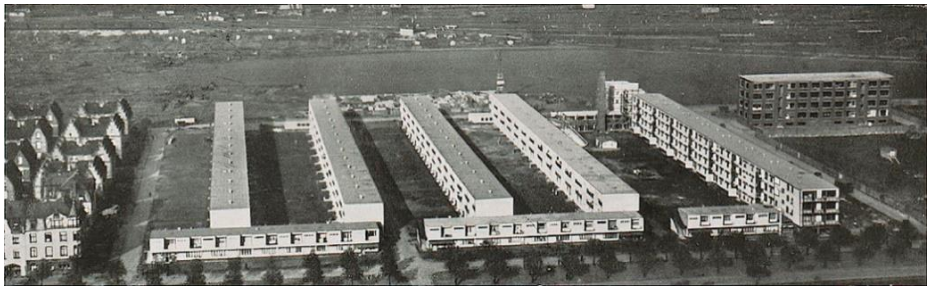

Görsel 2. Siedlung Hellerhof

Frankfurt'taki yerleşmelerin tamamı, paralel blokların belli aralıklarla dizilmesine dayanan *zeilenbau* (açık koridor) ilkesi temel alınarak tasarlanmıştı. *Zeilenbau* planlama ilkesi, karanlık ve havasız avlularıyla, on dokuzuncu yüzyıl kira evlerine bir çözüm üretiyordu (Heynen, 2011; Colquhoun, 2002). Mevcut kentin tipik konut stoku, *mietskasernen* olarak adlandırılan, dar avlulu, altı-katlı, aydınlanma ve havalandırmanın yetersiz olduğu kapalı bloklardan oluşuyordu. May ve ekibinin tasarladığı yerleşmelerde, temel yaklaşım kapalı bloğun dezavantajlarını, onu açarak gidermeye dayanıyordu (Heynen, 2011). Böylelikle, her daire temiz hava ve güneş ışığından yaralanabilecekti (Görsel 3).

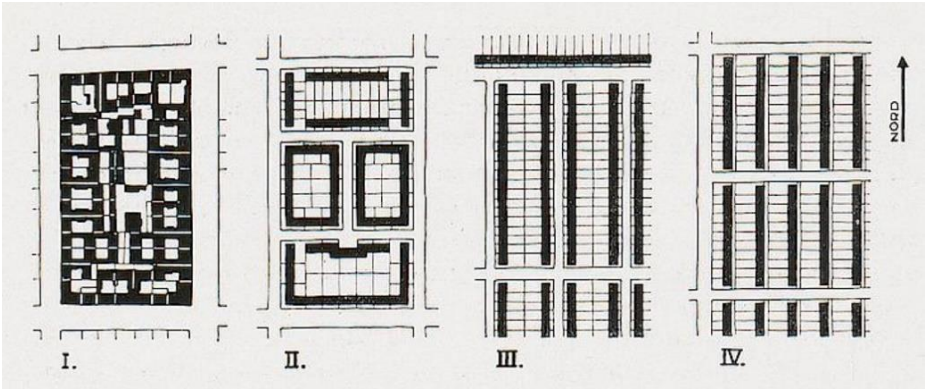

Görsel 3. Alman blok yapımında 4 aşama

Zeilenbau ilkesi sadece aydınlanma, havalandırma ve mekân kullanımı gibi konulara çözüm getirmekle kalmıyor, aynı zamanda inşaat maliyetini de düşürüyor ve hiyerarşik olmayan, daha demokratik bir tasarıma da imkân tanıyordu (Henderson, 2013; Heynen, 2011). May ve ekibine göre *zeilenbau*, ucuz konut yerleşmeleri için en ekonomik ve demokratik planlama çözümüydü (Henderson, 2013). Açık koridorlu tasarım, konutların aynı şekilde yönlendirilebilmesine imkân veriyor, böylelikle ön ve arka cepheler birbirine bakıyordu. Bu bakımdan, açık koridorlu tasarım, hiyerarşik değildir, merkezileşmemiştir ve özdeş konut birimlerinin özdeş sıralarından oluşur, bu yönüyle de daha demokratiktir (Heynen, 2011).

Yeni Frankfurt'un *zeilenbau* ilkesine göre tasarlanmış yerleşmeleri, temelde iki konut tipini içeriyordu: yüksekliği dört-beş katı geçmeyen çok-daireli konut blokları ve sıra-evler. Berlin'de Martin Wagner, klasik bahçe-şehir modelinde olduğu gibi müstakil konut inşaat etmenin ekonomik bağlamda verimsiz olduğunu, yatayda yoğunlaşan çok-daireli bloklar tasarlamanın daha ekonomik olduğunu, bu yüzden bahçe-şehir modelinin terk edilmesi gerektiğini savunuyordu (Akcan, 2009). Ernst May'e göre ise, "en ideal konut biçimi bahçeli tek aile eviydi; sadece bu konut biçimi, ailenin iç huzurunu ve mahremiyetini ve her evin küçük de olsa bir bahçeyle doğrudan bağlantısını sağlayabilirdi" (May, 1930: 36). Bu yüzden, Yeni Frankfurt yerleşmelerinin hâkim tipolojisini, bahçeli evin ekonomik bir versiyonu olan, iki veya üç aileyi barındırmak için tasarlanmış sıra-evler oluşturuyordu (Görsel 4).

Görsel 4. Sıra-evler, Siedlung Praunheim

Düşük gelirli ailelerin barındırılması için daha ekonomik bir çözüm olan konut bloklarının tasarımında ise, ekonomik verimlilik ve gün ışığı ve doğal havalandırmanın maksimize edilmesi belirleyici ilkeler olmuştu: Praunheim ve Westhausen'in konut boklarında, kapalı koridorun yerini açık galeriler almıştı (Resim 5, 6). Açık galeriler hem maliyeti düşürüyor hem de katların yeteri kadar güneş ve temiz hava almasını garantiliyordu (Henderson, 2013: 406). Ortaya çıkan bu yeni bina tipi, "galerili blok" (*Laubenganghaus*), daha sonra geniş bir uygulama alanı bulacaktı.

Görsel 5. Dışardan erişimli konut bloku, Praunheim

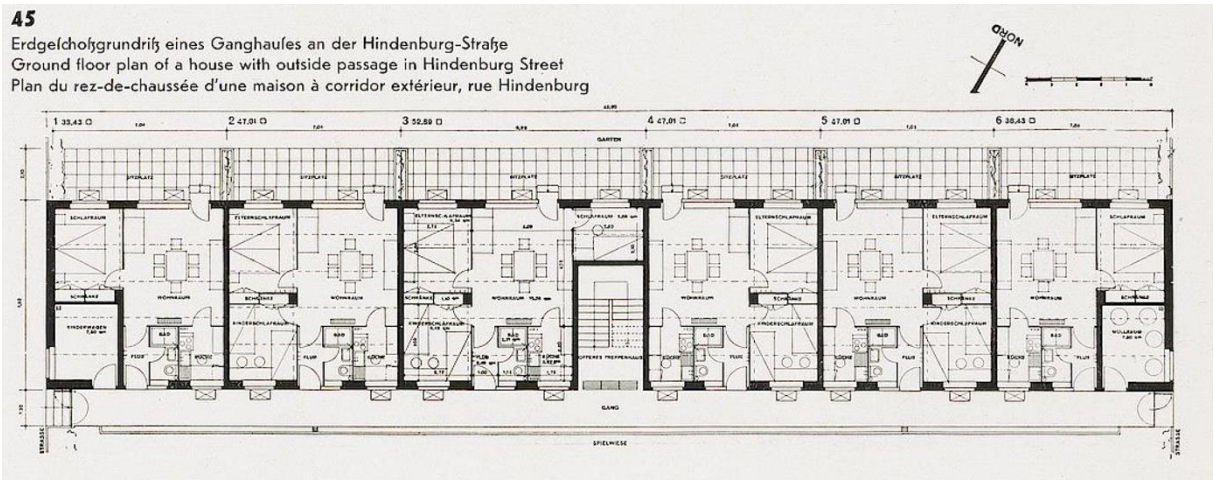

Görsel 6. Dışardan erişimli konut bloku, zemin kat planı, Westhausen

Zeilenbau planlama modeli, elbette Ernst May'e ve Yeni Frankfurt yerleşmelerine atfedilebilecek yeni bir fikir değildi. 16. yüzyıla tarihlenen Augsburg'taki Fuggerei yerleşmesi, modelin en erken örneklerinden biri olarak gösterilmektedir (LeGates ve Stout, 2001). May ve ekibinin Frankfurt yerleşmeleri ise Theodor Fischer, Raymond Unwin, Richard Riemerschmid ve Heinrich Tessenow'un bahçe-şehir uygulamalarının izlerini taşıyordu (Mulin, 1977). Theodor Fischer'ın Münih yakınlarında savaştan önce inşa edilen Alte Heide konut yerleşmesi, 1920'li yıllarda inşa edilecek tüm *zeilenbau* tipi konut yerleşmeleri için etkili bir model oluşturmuştu (Frampton, 1996; Mumford, 2002).

1924 yılında, Georgsgarten yerleşmesinde Otto Haesler, Fischer'ın Alte Heide sıra-ev modelini, konut bloklarının gün ışığı ve havalandırma açısından optimum aralıklı sıralar halinde yerleştirilmesine dayanan genel bir sisteme dönüştürdü. Heiligenthal'in blok sıralarının, blok yüksekliklerinin iki katından daha az aralıklı olmaması gerektiği kuralına dayanan bu model, 1925 ve 1933 arasında Almanya'da inşa edilen konut yerleşmelerinin hepsinde tekrarlanacak olan standart *Neue Sachlichkeit* formülünü oluşturmuştur (Frampton, 1996).

Erken dönem *siedlung*'ların mimarisi, bu *Neue Sachlichkeit* formülünü izlemekle birlikte, Ernst May'in Otto Haesler'den daha farklı bir yaklaşım benimsediğini gösteriyor. Her tür süslemenin reddedildiği, yalın mimarisi, düz çatıları, işlevsel kat planları ve yüksek standartlı donatılarıyla bu yerleşmeler açıkça *Neue Sachlichkeit* anlayışının, yeni bir mimari ifade arayışının ürünleriydiler. Diğer yandan, yerleşmelerin çoğu kez klasik *zeilenbau* modelinden ayrışan organik planlarında, May'in bütünlüklü, dingin ve düzenli bir kent yaratma çabası okunur (Heynen, 2011; Frampton, 1996). May'in genç bir mimar olarak Münih'te Theodor Fischer ve İngiltere'de Hampstead bahçe-şehir projesinde Raymond Unwin'in ile birlikte çalışmasının, rasyonalizminin yanında gelenekle ilişkili kurmasında önemli bir payı olmuştur (Frampton, 1996).

May'in Frankfurt'taki ilk projesi Bruchfeldstrasse'de, bu çaba, özenle düzenlenmiş ortak bir bahçeyi çevreleyen zikzak şeklinde yerleştirilmiş ve böylece klasik perspektif etkisini yok eden konut bloklarında somutlaşır. Özenli iç bahçeler ve sokak odaklı bir planlamanın sentezi olan bu yaklaşım, daha sonra inşa edilecek olan Höhenblick, Riederwald, Praunheim ve Römerstadt yerleşmelerinde de uygulanacaktı (Frampton, 1996; Mumford, 2002). Reyner Banham (1980: 272), Frankfurt programının Römerstadt başta olmak üzere hem mimari hem de planlama bağlamında, ekonomik verimliliğin en üst noktasına taşındığı bir sosyal konut programından beklenmeyecek kadar nitelikli konut yerleşmeleri ürettiğini yazmaktadır. Gerçekten de Römerstadt, May'in şehir planlamacılığının en sofistike örneklerinden biri olarak öne çıkar. Yerleşmenin tepenin yamaç çizgisini takip eden organik dokusu, seyir terasları aracılığıyla Nidda Vadisi'yle kurduğu görsel ilişki, eğrisel ve dikdörtgen formların etkileşimi, yerleşmeye bir bütünlük duygusu ve ayrıksı bir kimlik

kazandırır (Heynen, 2011; Görsel 7). Düşük yoğunluğu ve sıra-evlerin hâkim olduğu yerleşmede, doğa ve inşa edilmiş form arasında kurulan diyalogda bahçe-şehir ideali somutlaşır (Colquhoun, 2002; Henderson, 2010).

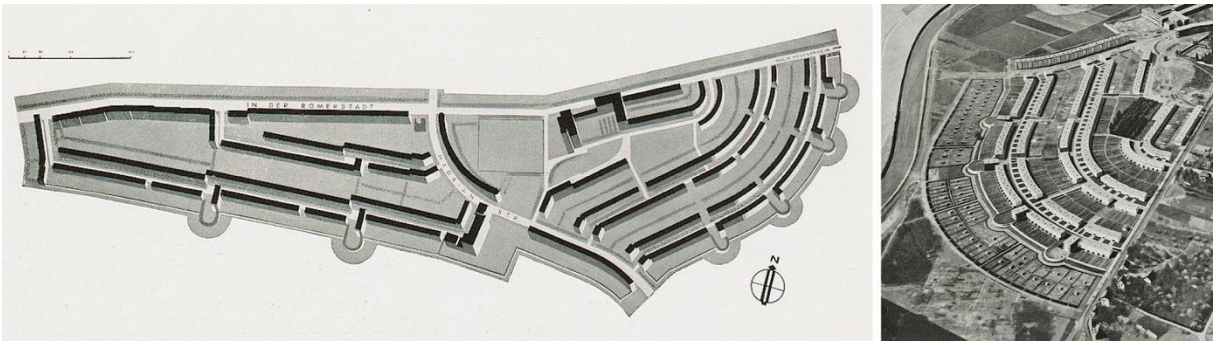

Görsel 7. Siedlung Römerstadt, (a) vaziyet planı (b) hava fotoğrafı

Römerstadt yerleşkesinin hemen yanında yer alan Siedlung Praunheim'da da benzer şekilde, peyzajın avantajları önemsenmiş, binaların çoğunda, sakinlerin Nidda vadisi olasılığını olabildiğince iyi bir şekilde deneyimlemelerine izin veren çatı terasları planlanmıştı (Görsel 8). Prauheim'da, inşaatta standartlaşma ve rasyonalizasyon bir adım öteye taşınmış, blokların inşaatında May sistemi ya da *massivblock* olarak da bilinen, bir prefabrikasyon sistemi kullanılmıştı (Pawley, 1971). Pek çok uygulama problemine rağmen, May'in Praunheim'da kullandığı prefabrik inşaat sistemi, o dönemde kullanılan diğer sistemlerden çok daha gelişmiş bir sistemdi. Prekast beton levhaların kullanımıyla, bir birim iki günde inşa edilebiliyor ve uzmanlaşmış beceri de gerektirmiyordu (Mulin, 1977).

Görsel 8. Nidda vadisine bakan konutlar ve çatı terasları, Siedlung Praunheim

Nidda Vadisi'nin güney ucunu oluşturan Westhausen (1929-1931), *zeilenbau* ilkesinin tümüyle gelenekçi bir şekilde uygulandığı ilk yerleşme, ayrıca May'in de sorumlu olduğu son *siedlung*'tur (Heynen, 2011; Mulin, 1977). Westhausen'in yerleşim planı birbirini tekrar eden blokların, her dairenin güneş ışığından maksimum yararlanabileceği aralıklarla, açık uçlu sıralar halinde dizildiği tekdüze bir şema üzerine kuruludur (Görsel 9). Westhausen'de Walter Schwagenscheidt, blokların aralarındaki güneş ışığının nüfuzunu en üst düzeye çıkarmak için blokların boyut ve aralıklarını titizlikle hesaplamış, dairelerin güneş ışığına göre yönlendirilmesi için ayrıntılı testler yapılmıştı (Görsel 10). Schwagenscheidt'in çalışmalarından elde edilen sonuç, konut birimlerinin kuzey-kuzeybatı ve güney-güneydoğu ekseninde sıralar halinde dizilmesinin en optimum çözüm olduğuydu (Mulin, 1977).

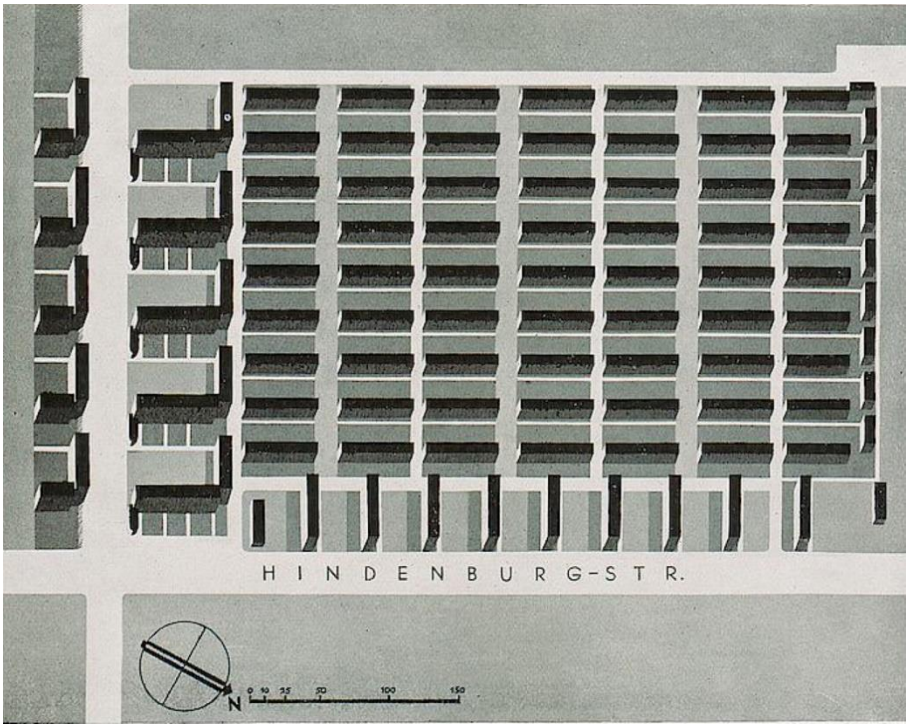

Görsel 9. Siedlung Westhausen vaziyet planı

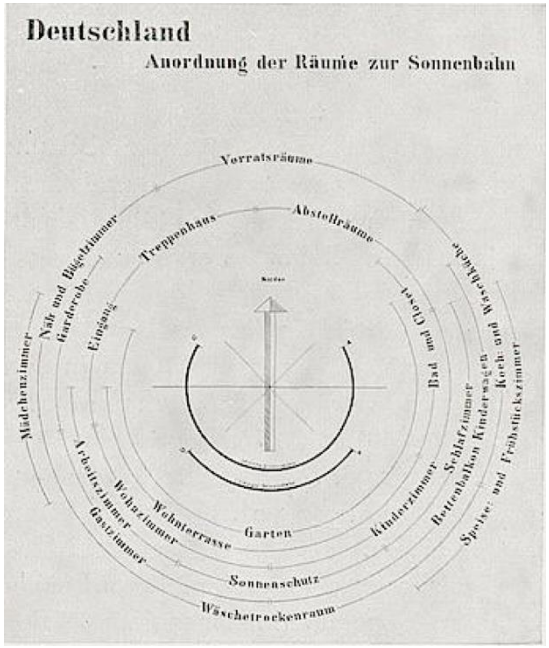

Görsel 10. Konutların güneşe göre yönlendirilmesine dair şema, Walter Schwagenscheidt

Sonuç, erken dönem *siedlung*'larda görülen zengin kentsel formların bulunmadığı, tekdüzeliğin hâkim olduğu bir yerleşim olmuştur. Römerstadt'ta uygulanmış olan "peyzajın avantajlarından yararlanma" ilkesi burada kullanılmamış, yerleşimin hemen yakınında bulunan, Nidda Vadisi'yle herhangi bir görsel ilişki kurulmamıştır (Heynen, 2011). Westhausen'de erken dönem *siedlung*'ların çoğunda bulunan, okul, toplumsal merkez, vb. ortak servisler bulunmaz, bunun yerine tek ortak bina merkezi ısıtma ünitesidir. Ayrıca, diğer yerleşmelere oranla çok az sayıda konut birimi tipi bulunmaktadır. Bütün bunlar, 1929 krizi ile birlikte artan ekonomik baskılar sonucunda, mimarların inşaatı maliyetlerini düşürme çabalarına işaret etmektedir. 1929 yılından sonra *siedlung*'ların karakterlerinde, bahçe-şehir ilkelerinden, çok daha rasyonalist ve katı bir *zeilenbau* şemasına doğru

gerçekleşen evrim, konut inşaatlarını finanse etmekte yaşanan sorunlardan kaynaklanmıştı (Heynen, 2011). Böylelikle, Yeni Frankfurt programında mimarlar, çabalarını yeni bir yaşama kültürü yaratılmasından çok, maliyetlerin düşürülmesine yöneltti.

Adolf Behne, Schwagenscheidt'i eleştirerek, güneş yönüne göre tasarlanmış konut şemalarının, kullanıcısının özgürlüğünü kısıtlayan baskıcı mekânlar ürettiğine işaret etmişti (Behne, 1930). Bruno Taut'un eleştirisi ise, *zeilenbau* modelinin, bir evin yatak odası ve servis mekânlarının komşunun salonuna bakması gibi, garip sosyal ilişkiler ağı oluşturduğuydu (Akcan, 2009). *Zeilenbau* yaklaşımının Fordist üretimin konut alanındaki en yakın uygulaması olarak yorumlanmasında, tekdüze, baskıcı ve insan doğasına uymayan yerleşmeler ürettiği eleştirilerine hedef olmasında, bu ilkenin Westhausen'de oldukça geleneksel bir biçimde uygulanmış olmasının payı büyük olmalıdır.

3. YENİ KONUT KÜLTÜRÜ'NDEN MİNİMUM KONUT'A: KONUT BİRİMİNDE STANDARTLAŞMA VE RASYONALİZASYON

"Yeni Konut, sakinleri için her şeyi yeniden düşünmek, yeni bir yaşam tarzı organize etmek ve modası geçmiş düşünce alışkanlıklarının ve eski moda ekipmanların gereksiz dağınıklığından kurtulma görevini üstleniyor" (Schuster, 1927: 128).

Konut biriminin rasyonelleşmesi ve standardizasyonu, bileşenlerinin saha dışı üretimi ve tasarımın yalınlığı, maliyeti düşük tutmanın temel bileşenleriydiler. İnşaat maliyetlerinin düşürülmesine ve konutların olabildiğince ucuz üretilmesine odaklanan bu tür bir nesnel yaklaşım, "minimum konut" (*existenzminimum*) kavramını ortaya çıkarmış, 1929'da CIAM'ın Frankfurt toplantısının da temel tartışma konusu olan, asgari konut standartlarının formüle edilmesine yol açmıştı (Frampton, 1996). *Frankfurt tipi* minimum konutlar, işlevsel kat planları, modern teknoloji ve elektrik kullanımı, yer kazandıran gömme dolaplar, katlanabilir yataklar, laboratuvar-benzeri modern Frankfurt mutfağı ve Frankfurt banyosu kullanımı ile karakterize oluyordu.

Dönemin modern mimarlık kültürü içinde, konut, "toplumsal değişimin mikro-kozmosu, *manevi ve kültürel devrimin* geleceği kaynak ve yeni toplumun inşa edileceği birim" olarak görülüyordu (Miller Lane, 2007: 264). "Minimum konut" projesi de bu kültürel bağlam içinde, maliyetlerin düşük tutulmasının yanı sıra, aynı zamanda ortaya çıkmakta olan yeni toplumun yaşam biçiminin yeniden tasarlanması ile ilgiliydi. Endüstri Devrimi'nin sonuçları gündelik hayatı bütün yönleriyle etkilemiş ve yeni yaşam koşullarını ortaya çıkarmıştı, yeni çağın konutları da bu yaşamın yeni koşullarına göre düzenlenmeliydi (Schuster, 1927). Dolayısıyla konut tasarımında ve inşaatında da endüstriyel üretimin ilkeleri, standartlaşma ve rasyonellik, çağın gereklilikleri olarak ortaya çıkıyordu. May'e göre, "kaliteli ve ucuz konutların üretilebilmesi için, konut alanında da aynı kitlesel tüketim ürünlerinde olduğu gibi, endüstriyel yöntemlerin benimsenmesi gerekiyordu" (May, 1929: 21; Aktaran: Mulin, 1977: 8). 1927 yılında, Frankfurt Standardizasyon Ofisi (*Typisierung*), sıra evlerden apartman dairelerine, alt orta sınıftan orta sınıf konut birimlerine kadar, 21 standart konut tipi üretti (Henderson, 2010). Bütün tip konutlar, minimum alanda işlevsellik ve rasyonalizasyon ilkeleri gözetilerek oluşturulmuştu (Görsel 11).

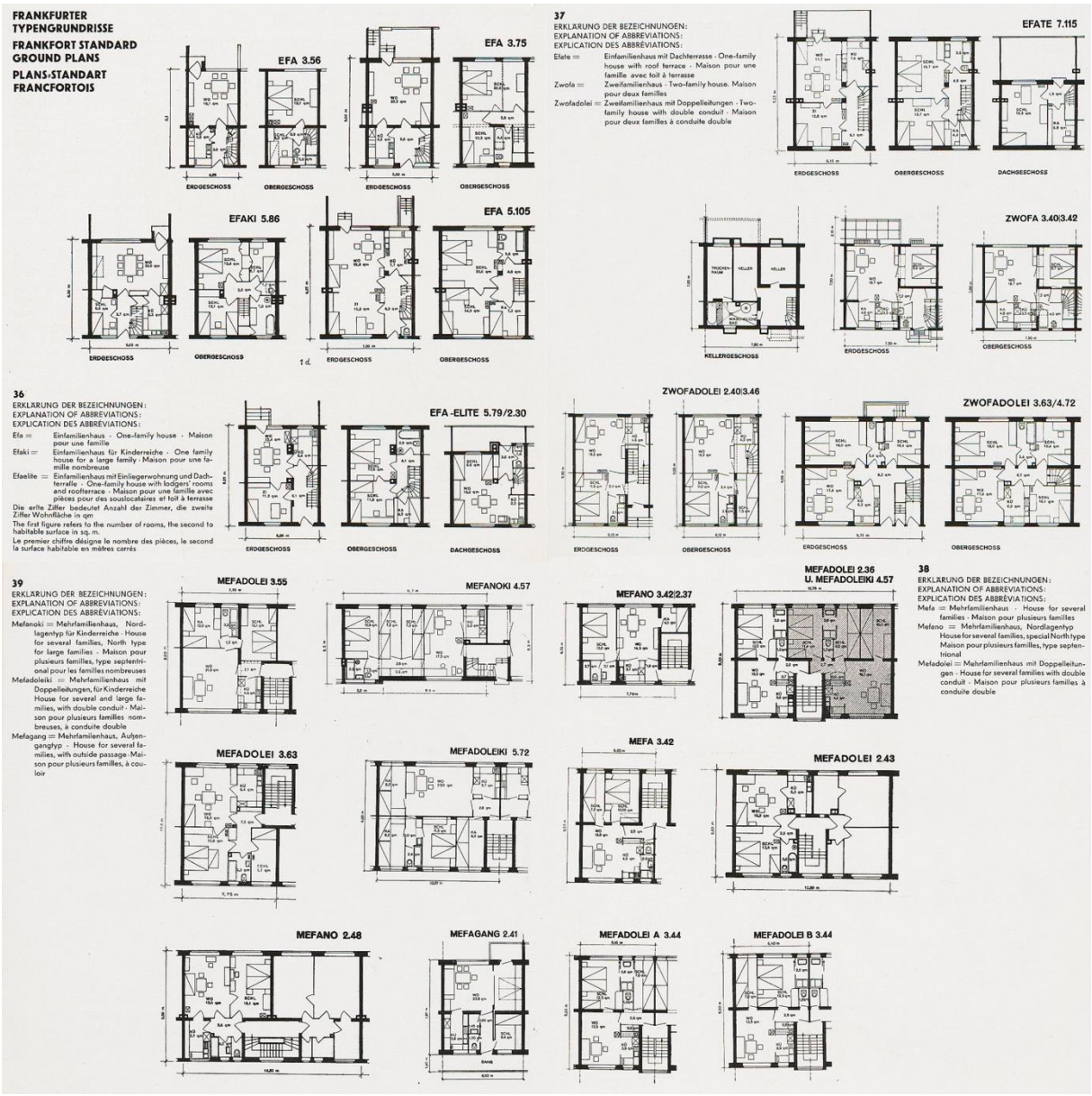

Görsel 11. Frankfurt tipi standart konutlar

Hellerhof yerleşmesinde, Mart Stam'in tasarladığı konutlar, yüzyıl başında hâkim olan konut geleneği ile, Frankfurt projesinin yenilikçi yaklaşımı arasındaki karşıtlığı açıkça göstermektedir (Heynen, 2011). Hellerhof konutlarının hemen yanında yer alan, 1901'de inşa edilmiş olan Holzmannsiedlung'taki konutların mekânsal organizasyonunda, hemen hemen aynı büyüklüğe sahip odalar rastgele bir düzenle yerleştirilmiştir. Stam'in tasarladığı 48 ve 36 m^2lik minimum konut birimlerinde ise, her bir odanın işlevine göre tasarlandığı ve alanın verimli kullanılmasına yönelik rasyonelleştirildiği işlevsel kat planları dikkati çeker (Heynen, 2011; Görsel 12).

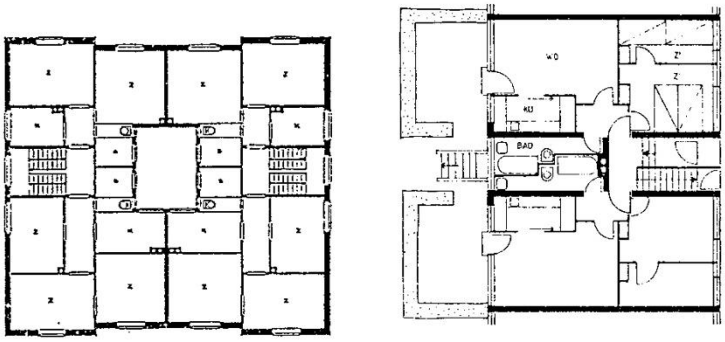

Görsel 12. Solda Holzmannsiedlung konutları kat planları (1901) ve sağda Hellerhof kat planları (1929)

Mutfak ve banyo başta olmak üzere işlevsel mekân organizasyonuyla, hazır mobilya, endüstriyel ürünler ve elektrikli araç ve gereçlerin kullanımıyla, modern konutun ileri düzeyde rasyonelleştiği örnekler arasında öne çıkan bir diğer yerleşme ise *Siedlung* Römerstadt'tı. Römerstadt, tamamen elektrik altyapısıyla donatılmış ilk yerleşmeydi (Henderson, 2010). Konut birimleri mekânın optimum düzeyde ve en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak için rasyonelleştirilmiş; küçük alanlara uyacak şekilde tasarlanmış, yerden tasarruf sağlayan, ekonomik ve seri-üretim hazır mobilyalar kullanılmıştı. Römerstadt konutlarında ayrıca, pencereler, kapılar, bağlantı elemanları, vb. standart yapı bileşenleri de kullanılmıştı. İşçi konutlarında banyonun dahil edilmesi Frankfurt için tamamen yeniydi ve mutfak tasarımı daha önce bütün Avrupa'da geliştirilenlerden farklıydı (Mulin, 1977; Görsel 13). Margarete Schütte-Lihotzky tarafından tasarlanan mutfaklar, seri olarak üretiliyor ve kompakt mekânsal organizasyonları ile bir tren mutfağını andırıyordu. Lihotzky, mutfağın alan hesabını, asgari alanda azami verimlilikle çalışan tren vagonu mutfağının alan hesabıyla karşılaştırarak belirlemiş, ilk önce 6,43 m^2 olarak tasarladığı mutfak alanını sonrasında 5,5 m^2ye kadar düşürmüştü (Talu, 2012).

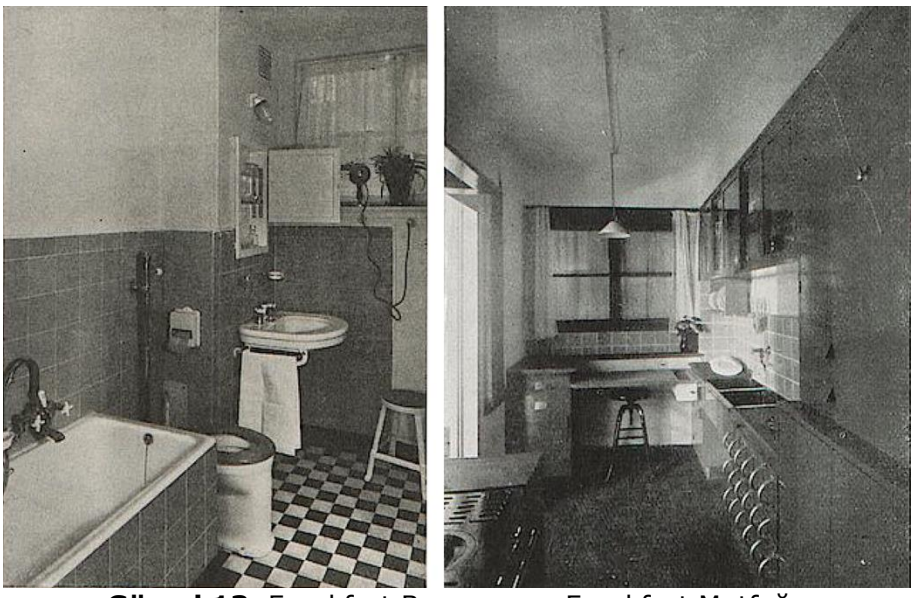

Görsel 13. Frankfurt Banyosu ve Frankfurt Mutfağı

Römerstadt yerleşkesinde, bir topluluk hissi yaratmak üzere kolektif yaşamı destekleyen pek çok ortak yapı da tasarlanmıştı. Bunlar arasında bir kooperatif mağazası (*konsumverein*), kreşler, ortak çamaşırhaneler, oyun alanları, misafir evleri, dükkanlar, okullar ve bir tiyatro bulunuyordu (Mulin, 1977). Konut programına dahil edilen kolektif mekânlar, Frankfurt projesinin yeni bir yaşama kültürü (*wohnkultur*) yaratılması amacı için anahtar unsurlarından biriydi: Yeni konut yerleşmeleri "bir topluluk ruhunu teşvik etmeden,

insanlara sadece barınma imkânı sunduğu takdirde, amacını ancak kısmi olarak gerçekleştirebilir"di (May, 1930: 45). Bruchfeldstrasse yerleşiminde, tüm konut birimlerinin "topluluk merkezi"ni (*Gemeinschaftshaus*) odağa alacak şekilde bir avlu çevresinde düzenlenmesi, May'in toplumsal-kolektif tesislerin merkeziyeti üzerindeki vurgusunu açıkça gösteren bir diğer projedir (Miller Lane, 2007). Aktivitelerin konutun dışına taşarak kolektif olmaya başlaması hem yeni bir ortak yaşam idealinin, hem de minimum konut mekânının kaçınılmaz bir sonucudur.

Mart Stam'in, mobilyadan kente, bütün tasarım nesnelerinde minimum ölçeği vurgulaması, *existenzminimum* kavramının, Frankfurt mimarları için yeni bir kültür yaratma mücadelesinin apaçık bir yönünü oluşturduğunu gösteriyor:

> *Doğru ölçek minimum ölçektir, çünkü sandalyelerimizi olması gerekenden daha büyük veya daha ağır veya teşhir amacıyla tasarlamak yanlış olur. Tek yapmaları gereken gereksinimlerimizi karşılamak, yani hafif ve hareketli olmaktır. Nesnelerimiz insan ölçeğinde olmalı, öyle olmalılar ama henüz değiller, çünkü mobilyalarımız, odalarımız ve evlerimizde, kamusal mekân ve kent planlamamızda da hala on dokuzuncu yüzyıla ait bir şey var. Bu nedenle modern mimarlık prestijli tasarımlara, abartıya karşı, insan ölçeği için savaşır* (Aktaran: Mulin, 1977: 13).

Minimum konut, ortaya çıkmakta olan yeni toplumsal koşullar için bir gereklilik olarak ele alınıyordu, konut mümkün olan en az alanda standartlaştırılmalı ve rasyonelleştirilmeliydi. *Liberated Dwelling* (1929) kitabında, Giedion minimum konutu, alanı en aza indiren, yaşama değerini ise en üst düzeye çıkaran "yeni bir konut biçimi" olarak tanımlamıştı. Bunun için, minimum konut daha iyi organize edilmeli ve alanı bilimsel olarak belirlenmiş bir "minimum varoluşa" dayandırılmalıydı (Giedion, 2018: 12-13). Walter Gropius, minimum konutun "aile yapısının değişmesi, hareketliliğin artması, kardın eşitliğinin artması ve ev içi hizmetlilerin giderek azalması" ile karakterize olan yeni sosyal koşullara en uygun konut biçimi olduğunu savunuyordu (Gropius, 1970: 93-96). Gropius'a göre, minimum konutun tasarımını biyolojik etmenler belirlemeli, konut kullanıcısının "yaşam işlevlerinin tamamen gerçekleştirebilmesi" için temel gereksinimi olan "minimum alan, hava, ışık ve ısı"yı sağlamalıydı (Gropius, 1970). Frankfurt projesinin temel motivasyonu da modern konutun, çalışan sınıfların biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarına göre yeniden tasarlanması gerektiğiydi.

Değişen toplumsal koşullar karşısında konut alanın küçülmesi ve rasyonelleştirilmesi gerekliliği, 1841 gibi erken bir tarihte Amerika'nın kadın hareketi öncülerinden Catharine Beecher tarafından dile getirilmişti. Beecher, "ulusun refahı arttıkça, ev içi hizmetlilerin azalacağını" öngörüyor ve bu yüzden daha kompakt konutlara gereksinim duyulacağını yazıyordu. Gerçekten de 1900'lere gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki evlerde çalışan hizmetli sayısı İngiltere'dekinin yarısından daha azdı ve Amerikalı ailelerin %90'ından fazlası evde yardımcı çalıştırmıyordu (Rybczynski, 1987).

Konut birimlerinin tasarımında rasyonellik arayışı, Amerika'da 19. yüzyılın ortalarından ortaya çıkan bu kadın hareketi tarafından yönlendirilen "ev idaresi" kavramının etkilerini taşıyordu (Colquhoun, 2002). Catharine Beecher ile birlikte, Lillian Gilbreth ve Christine Frederick gibi Amerikalı kadın figürler, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ev işlerinin verimlilik ve rasyonellik ideali doğrultusunda düzenlenmesine yönelik çalışmalarda bulunmuşlar, bilimsel verimlilik yöntemlerinin ev idaresine uygulayarak, ev işlerini "evsellik bilimi" adı altına bir bilimsel alana dönüştürmüşlerdi (Talu, 2012). Schütte-Lihotzky'nin, Ernst May'in Frankfurt projelerinde 10.000'in üzerinde konut biriminde uygulanan ve Frankfurt mutfağı olarak ünlenen mutfak tasarımı da Christine Frederick'in 1915 tarihli "Evde Bilimsel Yönetim" (*Scientific Management in the Home*) kitabındaki çalışmalardan ilham almıştı ve ana fikir mutfakta harcanan çabanın minimuma indirgenmesine dayanıyordu (Colquhoun, 2002; Bullock, 1988). Tanıtım filminde ev hanımının yemek hazırlarken gerekli lavabo, doğrama tahtası, yiyecek depolama ve döner tabure gibi şeylere nasıl erişebildiği gösterilmişti (Bullock, 1988).

Konut biriminin, minimum alanda rasyonelleştirilmesine ve standartlaşmasına yönelik çalışmalar, Praunheim yerleşmesinde de devam etti. Yerleşmenin hâkim konut tipolojisini oluşturan sıra-evlerin evlerin inşaatında prefabrik paneller ve büyük ölçüde standart yapı bileşenleri kullanılmıştı: Standart kapılar, pencereler, bağlantı elemanları ve armatürler seri olarak üretilmişlerdi (Görsel 14).

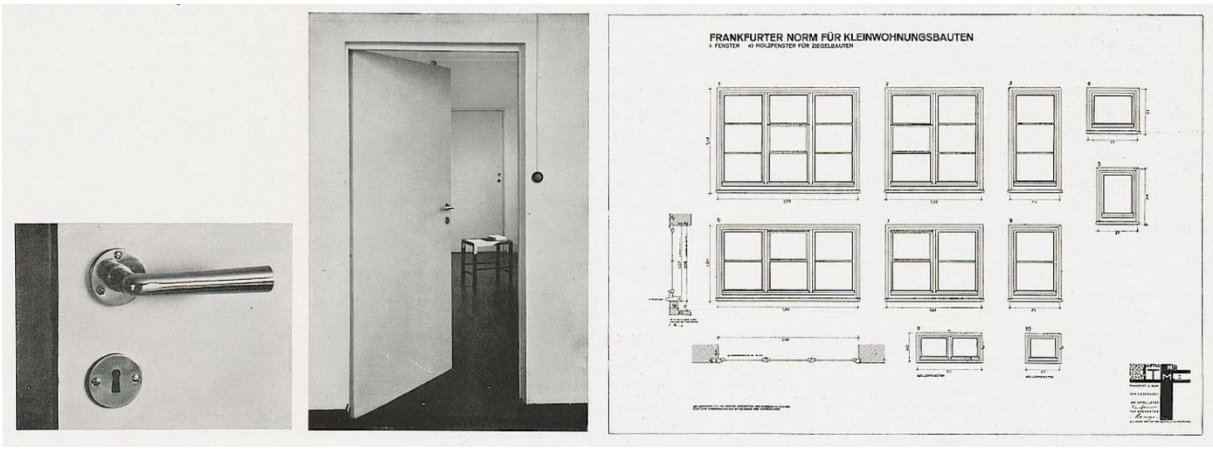

Görsel 14. Seri üretilen standart kapı-pencere ve armatürleri

Yerleşmede yer alan çok-ailelik konut bloklarında da konut biriminin minimum alanda rasyonelleştirilmesi ana ilke olarak benimsenmişti. Yerleşmenin ana arteri, Hindenburgallee boyunca uzanan bloklarda, tipik bir konut birimi toplam 41 m^2lik alanda, bir yaşama alanı, küçük bir yatak odası, Frankfurt mutfağı ve kompakt bir banyoyu içeriyordu. Birimlerin yaşama alanı ise bir yemek masası, duvar boyunca gömme bir dolap ve depolanabilen iki Frankfurt yatağından oluşuyordu (Henderson, 2013; Görsel 15). Dairelerin küçük alanı ve mütevazı olanakları sayesinde, kiralar düşük-orta gelirli işçilerin ulaşabileceği şekilde düşürülmüştü (Henderson, 2013).

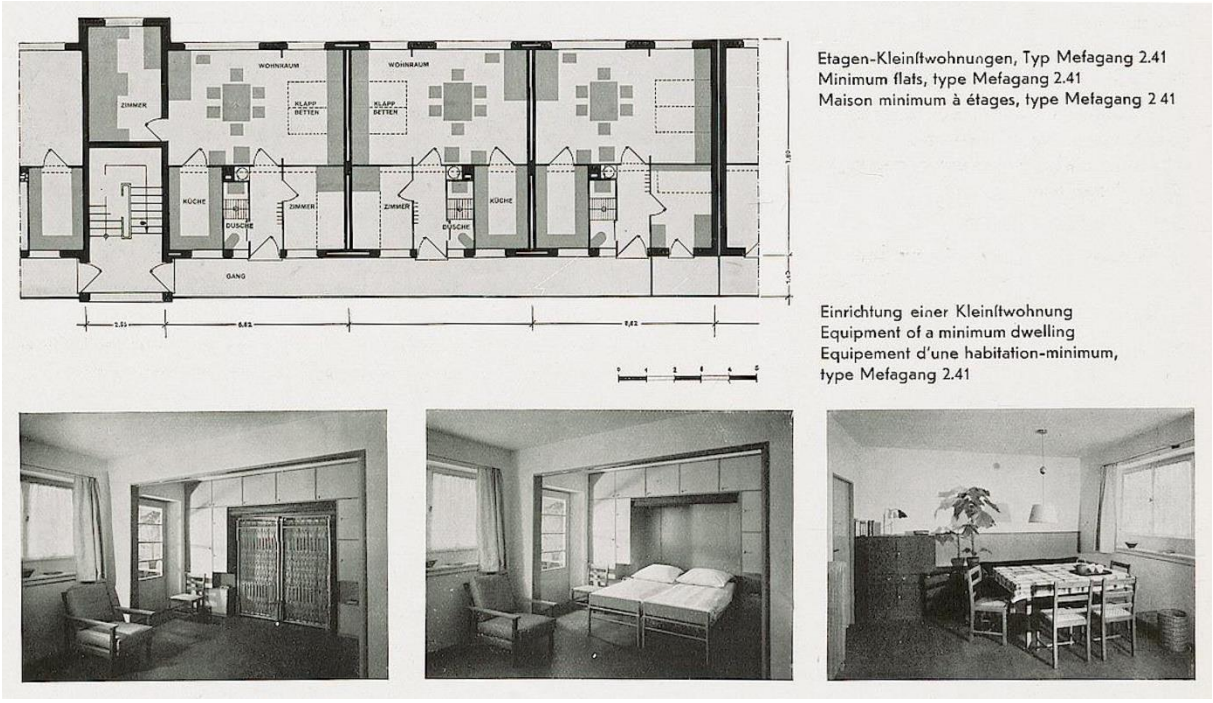

Görsel 15. Hindenburgallee konut bloku kat planı ve konut birimleri

Yerleşmenin güneydoğu köşesinde, Anton Brenner tarafından tasarlanan bloklar ise en düşük gelir grubundaki aileler için tasarlanmıştı. Yaklaşık 50 m^2lik tipik bir konut birimi, uyuma ve yemek nişlerinden oluşan bir yaşam alanı, iki katlanabilir Frankfurt yatağı olan oldukça dar bir yatak odası, küçük bir Frankfurt mutfağı, hemen girişin yanında yer alan küçük bir tuvaletten oluşuyordu (Görsel 16). Konut birimlerinde duş veya banyo dahil edilmemişti (Henderson, 2013: 406). Giedion'un *Liberated Dwelling* kitabında, Brenner bloku minimum konut örneklerinden biri olarak gösterilmişti (Henderson, 2013).

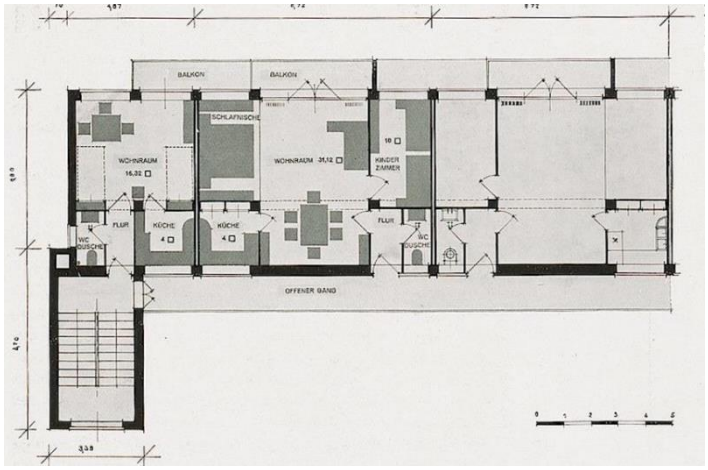

Görsel 16. Brenner konut bloku kat planı

Praunheim'daki konut birimleri, 1927 yılında Frankfurt'ta düzenlenen *Die neue Wohnung und ihr Innenausbau* (Yeni konut ve İçi) sergisinde sergilenmişti. Sergi kapsamında inşaat yöntemlerinin rasyonelleştirilmesi, tipleştirme, mekanizasyon ve standardizasyon ihtiyacı üzerine konferanslar düzenlenmiş ve o güne kadar elde edilen sonuçlar fotoğraflarla gösterilmişti. Konut birimlerinin tasarımında, mekânsal organizasyonda işlevselliğin gözetilmesinin, mutfakta harcanan çabanın azaltılmasını sağlayan modern mutfaklar ve maksimum hijyen sağlayan modern banyolarla, gaz ve elektrik kullanımının ve küçük alanlar için uygun ucuz mobilya seçiminin önemi vurgulanmıştı (Nosbisch, 1927).

Sergide yer alan dikkat çekici örneklerden biri de Lihotzky'nin tasarladığı, 2 odalı 39 m^2lik iki ayrı dairenin üst üste yığılarak bir araya gelmesiyle oluşan, çift aile eviydi (Görsel 17). Konut birimlerinde, akıllıca yerleştirilen sabit mobilyalar sayesinde, küçük alanlar kullanılabilir hale getirilmişti: Yaşama alanının bir duvarı boyunca yerleştirilen sabit dolabın içinde iki katlanabilir yatak depolanabiliyor, istendiğinde katlanabilir bir duvar yaşama alanını küçük bir yatak odasından ayırabiliyordu. Konut birimlerinde Frankfurt mutfağı ve küvetli bir banyo da dahil edilmişti (Henderson, 2013).

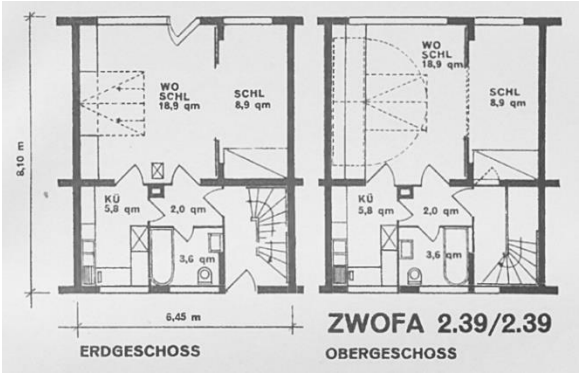

Görsel 17. Zwofa 2.39 kat planları

1929 yılında ekonomik krizinin etkisi hissedilir olmaya başlayınca, *Existenzminimum* projesi yeni bir konut biçiminden çok ekonomik bir gereklilik olarak ele alınmaya, konut

tasarımdaki rasyonellik ve işlevsellik de temelde maliyete olan etkileri üzerinden düşünülmeye başladı (Heynen, 2011). Ernst May, 1929 yılında Frankfurt'ta 2. CIAM kongresinin konusu olan *Die Wohnung für das Existenzminimum* (Minimum Varoluş için Konut) hakkında hazırladığı raporda, en düşük ücretliler için minimum konut inşa etmenin önemini vurguluyordu (Mumford, 2002). May'in inşaat maliyetlerini düşürmek üzerindeki vurgusunun, Frankfurt programındaki deneyimlerinden kaynaklandığı açıktı. Program kapsamında üretilen yıllık 2000-3000 konut birimi, nüfusu tahmin edilenden daha hızlı artan Frankfurt'ta konut ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalıyordu. Bunun üzerine May, yalnızca çekirdek aileleri barındıran ortalama 38 m^2lik minimum konut birimleri üreterek ve yerleşim planlarını radikal bir şekilde basitleştirerek, yıllık inşa edilen birim sayısını 4000'e çıkarmayı önermişti (Henderson, 2013). May'in standardizasyon konusundaki ısrarlı çabalarına rağmen, artan inşaat maliyetleri konut birimlerinde sürekli bir küçülmeye gidilmesine yol açıyordu. Yükselen konut fiyatları karşısında, 1926 yılında 94 m^2 olarak tasarlanan dört odalı bir konut biriminin alanı, 1927'de 90 m^2'ye, 1928'de 78 m^2ye, en sonunda da 1929'da 75 m^2ye düşürülmüştü (May, 1930).

İnşaat maliyetlerinin düşürülmesine yönelik çabalar sonucunda, standardizasyon ve *existenzminimum*'a yönelik araştırmalar, Westhausen yerleşmesinde en uç noktasına taşınmıştı. Westhausen'de diğer konut yerleşmelerine oranla çok daha az konut tipi kullanılmış, yerleşim şeması olabildiğince basitleştirilmişti. Diğer yerleşmede görülen sosyal donatıların aksine, yerleşmedeki tek ortak yapı olan binada merkezi ısıtma ünitesi ve ortak bir çamaşırhane bulunuyordu. Kramer ve Schuster'in tasarladığı galerili bloklar, merkezi ısıtma sistemi, sıcak su sistemli kompakt mutfak ve banyolar, gömme mobilyalar gibi yüksek standartlı donatıların ve inşaatta prefabrik elemanların (Görsel 18) kullanımına kadar, giderek artan rasyonellik ve standardizasyon arayışına işaret ediyordu (Henderson, 2013; Heynen, 2011).

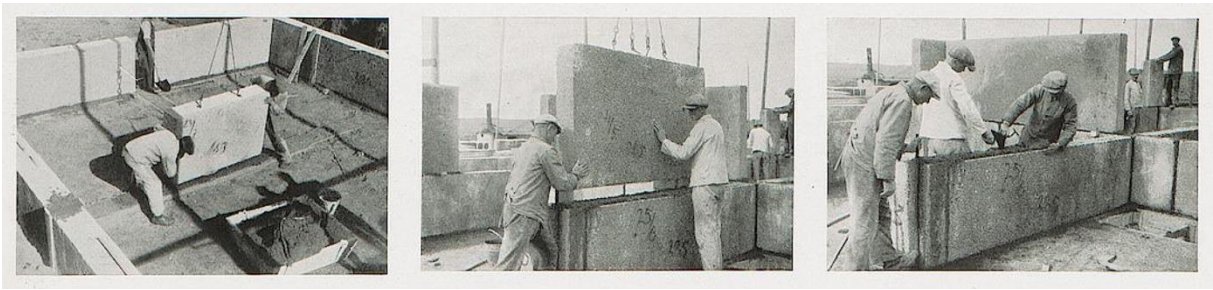

Görsel 18. Westhausen'de beton plakların montajı

Sıra-evlerin tasarımında ise Lihotzky'nin geliştirdiği çift aile evi çözümü kullanılmıştı. İnşaat maliyetlerinin ve kiraların düşürülmesi amacıyla, iki katlı sıra-evler, her katta bir aileyi barındırmak üzere, iki ayrı daire olacak şekilde düzenlenmişti (Görsel 19). Üç odalı ve 40-42 m^2 aralığındaki sıra evler, apartman bloklarıyla karşılaştırıldığında, çok daha düşük standartlıydı: Isıtma kömür sobasıyla sağlanıyor, küvetler bodrum katında yer alıyor ve elektrikli Frankfurt mutfağının yerine hem pişirme hem de ısıtma için gaz ocağı kullanılıyordu (Henderson, 2013). Frankfurt projesinde çalışan mimarların tüm çabalarına rağmen, maliyetlerde yaşanan artışlar, konut birimlerinin, belirlenen standartların çok altına düşmesine yol açmıştı.

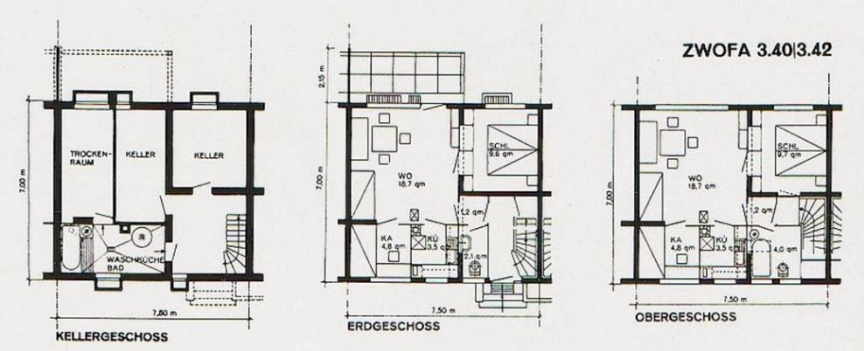

Görsel 19. Zwofa 3.40/3.42 kat planları

4. SONUÇ

Weimar Almanya'sında yürütülen pek çok konut programı gibi, *Das Neue Frankfurt* programı, 1929 ekonomik krizinin etkisiyle, Almanya'nın ekonomik ve politik kaosa sürüklenmesi sonucunda son buldu. Tafuri'nin (1976: 107) eleştirisine göre, bu programların sona ermesinin asıl nedeni, "yeni üretim teknikleri, piyasanın genişlemesi ve rasyonalizasyonu karşısında, mimarın yetersiz bir figüre dönüşmesi"dir. Tafuri'ye göre, bu programların hedeflerinin gerçekleştirilmesi imkânsızdır, çünkü tüm sektörün maliyet kontrolü kapitalist ekonomik kaygılar tarafından belirlendikçe, mimarların konut maliyetlerini düşürmeleri de mümkün olmayacaktır (Akcan, 2009). Colquhoun'un da tespit ettiği üzere Weimar Cumhuriyeti'nin sosyal konut programları, "olağanüstü bir kolektif mimari irade eylemi"ni yansıtmalarına karşın, konut sorununu çözmekte başarısız olmuşlardı. Devlet sübvansiyonlarına ve kâr amacı gütmeyen inşaat topluluklarının kullanılmasına rağmen, konut fiyatları vasıfsız işçiler için çok yüksek kalmıştı (Colquhoun, 2002: 168).

Bununla birlikte, Frankfurt programının hem pratik hem de sembolik düzeyde elde ettiği başarılar da dikkate değerdir. Frankfurt programının ürettiği toplu konutlar, sadece "daha fazla sayıda insan" için konut sağlamanın yanı sıra, aynı zamanda sakinleri için daha düzenli, sağlıklı ve yüksek standartlı bir yaşam biçimi de sunmuştur. Reyner Banham (1980), bu yerleşmelerin yüksek standartlarını, 1920'lerin Alman mimarlarının büyük bir başarısı olduğunu yazmıştır. Frankfurt projesi, dönemin tüm toplu konut girişimlerinde olduğu gibi, yaşam standartlarının yükseltilmesi için konutta norm ve standartları oluşturmanın yanı sıra, sakinlerinin aidiyet duygularının geliştirilmesi için mimari ifade konusuyla da ilgilenmiş, yalın mimari diliyle daha önceki yapılaşmadan farklılaşarak, sakinlerine yeni bir kimlik de vadetmiştir. Kähler'in (1985) yazdığı üzere, Frankfurt projesinin en dikkate değer yönü, mimari tasarıma "toplumun yeri ve imgesi" olarak geliştirdiği eleştirel yaklaşımdır. Bu nedenle *siedlung*, çağdaş kenti şekillendirmeye katkıda bulunur (Aktaran: Porotto, 2016: 97). Viyana'daki Karl Marx Hof'un Nazi işgaline direnen son yerlerden biri olması gibi (Bilgin, 2008: 10) Westhausen'in de Nazi dönemi boyunca bir direniş merkezi olmaya devam etmesi (Dreysse, 1988; Aktaran: Heynen, 2011), bir "modern aidiyetin işareti" olarak okunabilir.

Tafuri, *siedlung*'ları, gerek fiziksel gerek sosyal olarak kentsel alanın yeniden örgütlenmesine eklemlenemeyen ve son kertede kente yabancı kalan yerleşimler olarak yorumlamıştı. Ona göre, bu deneysel yerleşimlerin önerdiği alternatifler, büyük kentin karşısına kasaba modelinin konmasından ibaret birer çaba olarak kalmış, bunun ötesine geçememiştir" (Tafuri, 1976: 120). Oysaki, bugün bile Frankfurt yerleşmeleri, kentin bir parçası olarak, binlerce kişiye barınma ve kolektif mekânlar sunmaya devam ediyor. Bunun nedeni ve belki de Frankfurt projesinin bugün hala önemini korumasını sağlayan, Frankfurt'ta tüm müdahalelerin var olan kentle bağlantılı olarak tasarlanması ve kentsel sürekliliğin sağlanmasıdır (Heynen, 2011).

Sonuç olarak, Frankfurt programı konut ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmışsa da modern insanın barınma sorununa hem yerleşme hem de konut birimi ölçeğinde, yenilikçi

cevaplar üretmiş; kentsel konut bağlamında alternatif mimari ve kentsel yaklaşımlar üretmiştir. Dünyadaki nüfusun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı günümüzde, toplam kent nüfusunun %30'unun hala yasal olarak sahibi olduğu ya da kullandığı bir konutunun bulunmaması (Yücel, 2017), toplumsal bir olgu olarak konutun hala önemini ve güncelliğini koruyan bir konu olduğunu göstermektedir. Bu açıdan günümüzde bu tür, mimari ve kentsel deneylerin tekrar gündeme getirilmesi ve tartışılması önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

Akcan, E. (2009). *Çeviride Modern Olan: Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Banham, R. (1980). *Theory and Design in the First Machine Age*. The MIT Press: Cambridge.

Behne, A. (1930). "Dammerstock", *Die Form*, 6.

Bilgin, İ. (2000). "*20. Yüzyıl Mimarisi Barınma Kültürünün Hassas Dengeleri ile Nasıl Yüzleşti?*", XXI Tepe Mimarlık Kültürü Dergisi, 2 (Mayıs-Haziran 2000), 110-116.

Bilgin, İ. (2008). Modernin Veçheleri: Viyana. İ. Bilgin (Editör). *Viyana-Chicago: Metropol ve Mimarlık*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 5-11.

Bullock, N. (1988). "*First the Kitchen then the Facade*", Journal of Design History, 1 (3-4), 1988, s. 177-192.

Colquhoun, A. (2002). *Modern Architecture*. New York: Oxford University Press.

Conrads, U. (Editör). (1991). *20. Yüzyıl Mimarlığında Program ve Manifestolar* (çev. S. Yavuz). İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Crockett, D. (1999). *German Post-Expressionism: The Art of the Great Disorder 1918-1924*. PA: Pennsylvania State University Press.

Diefendorf, J. M. (1993). *In the Wake of War: The Reconstruction of German Cities after World War II.* New York: Oxford University Press.

Dreysse, D. W. (1988). *Ernst May Housing Estates: Architectural Guide to 8 New Frankfort Estates, 1926-1930*. Frankfurt: Fricke.

Frampton, K. (1996). *Modern Architecture, A Critical History.* Londra: Thames & Hudson.

Giedion, S. ([1929] 2018). *Befreites Wohnen*. Zürih: Lars Müller Publishers.

Gropius, W. (1970). *Scope of Total Architecture*. New York: Collier Books.

Henderson, S. R. (2010). "*Römerstadt: the modern garden city*", Planning Perspectives, 25 (3), 323-346.

Henderson, S. R. (2013). *Building Culture: Ernst May and the New Frankfurt Initiative, 1926-1931*. New York: Peter Lang.

Heynen, H. (2011). *Mimarlık ve Modernite: Bir Eleştiri* (çev. N. Bahçekapılı ve R. Öğdül). İstanbul: Verus.

Kähler, G. (1985). *Wohnung und Stadt*: *Hamburg, Frankfurt, Wien: Modelle sozialen Wohnens in den zwnziger Jahren*. Braunschweig: Vieweg.

LeGates, R. Ve Stout, F. (Editötler). (2001). *Early Urban Planning: 1870-1940*. New York: Routledge/Thoemmes Press.

May, E. (1927). "*Wohnungspolitik der Stadt Frankfurt am Main*", Das Neue Frankfurt, 1927 (5), 93-104.

May, E. (1929) "*Die Frankfurter Wohnungspolitik*", Proceedings of the International Housing Association, 1929.

May, E. (1930) "*Fünf Jahre Wohnungsbautätigkeit In Frankfurt am Main*", Das Neue Frankfurt, 1930 (2-3), 21-51.

Michalsk, S. (2003). *New Objectivity: Neue Sachlichkeit-Painting in Germany in the 1920s*. Köln: Taschen.

Miller Lane, B. (2007). Modern Architecture and Politics in Germany, 1918-1945. B. Miller Lane (Editör). *Housing and Dwelling: Perspectives on Modern Architecture*. New York: Routledge, s. 259-271.

Mulin, J. R. (1977) "*City Planning in Frankfurt, Germany, 1925-1932: A Study in Practical Utopianism*", Journal of Urban History, 4 (1), 3-28.

Mumford, E. (2002). *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960.* Cambridge: The MIT Press.

Muthesius, H. (1991). Muthesius/Van de Velde: Werkbund tez ve karşı tezleri. U. Conrads (Editör). *20. Yüzyıl Mimarlığında Program ve Manifestolar*, (çev. S. Yavuz). İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, s. 16-18.
Nosbisch, W. (1927) "*Die Neue Wohnung und Ihr Innenausbau, Der Neuzeitliche Haushalt*", Das Neue Frankfurt, 1927 (6), 129-133.
Pawley, M. (1971). *Architecture Versus Housing*. New York: Praeger.
Porotto, A. (2016). "*Utopia and Vision. Learning from Vienna and Frankfurt*", Joelho, 7, 84-103.
Rybczynski, W. (1986). *Home: A Short History of an Idea*. New York: Penguin Books.
Schuster, F. (1927). "*Die Neue Wohnung und der Hausrat*", Das Neue Frankfurt, 1927 (5), 123-128.
Talu, N. (2012). Bir Arzu Nesnesi Olarak Ev. N. Altınyıldız Artun ve R. Ojalvo (Editörler). *Arzu Mimarlığı: Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek.* İstanbul: İletişim Yayınları, s. 73-117.
Tafuri, M. (1976). *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development* (çev. B. L. La Penta). Cambridge: The MIT Press.
Yücel, A. (2017) "*Modernizm Döneminde Toplu Konut Mimarlığı: Hayaller ve Gerçek, Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşı Sonrasına*", Mimarca KTMMOB Mimarlar Odası Dergisi, 84, 107-120.

Görsel Kaynakları
Görsel 1. *Das Neue Frankfurt,* 1930 (4-5): 119.
Görsel 2. *DNF,* 1930 (4-5): 126.
Görsel 3. DNF, 1930 (2-3): 34.
Görsel 4. *DNF*, 1930 (2-3): 66.
Görsel 5. *DNF*, 1930 (2-3): 69.
Görsel 6. *DNF*, 1930 (2-3): 58.
Görsel 7. *DNF*, 1930 (4-5): 78, 84.
Görsel 8. *DNF*, 1930 (2-3): 66.
Görsel 9. *DNF*, 1930 (2-3): 56.
Görsel 10. *DNF*, 1929 (11): 209.
Görsel 11. *DNF*, 1930 (2-3): 52-55.
Görsel 12. Heynen, 2011: 80.
Görsel 13. *DNF*, 1927 (6): 133 ve *DNF*, 1928 (7-8): 119
Görsel 14. *DNF*, 1928 (7-8): 121-122.
Görsel 15. *DNF*, 1930 (2-3): 70.
Görsel 16. *DNF*, 1930 (2-3): 70.
Görsel 17. *Baumeister*, 1929 (8): ek. 82.
Görsel 18. *DNF*, 1930 (2-3): 57.
Görsel 19. *DNF*, 1930 (2-3): 53.